

Márta FONT, *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes*, Budapest, Research Centre for the Humanities, 2021, 354 p.

Originea maghiarilor, precum și istoria Regatului Ungariei în faza incipientă a constituirii acestuia sunt teme care se regăsesc frecvent în istoriografia maghiară. Interesul istoricilor unguri cu predilecție, dar nu numai, față această perioadă istorică, manifestat încă din secolul al XIX-lea și vizibil prin numărul consistent de studii, este încă prezent în rândul cercetătorilor. Preocuparea acestora pentru studierea perioadei arpadiene reiese și din programul Árpád Dynasty, derulat de către Centrul de Cercetare Umanistă, din 2018. Unul dintre scopurile programului este acela de a susține cercetările istorice, filologice, arheologice etc, focusate pe dinastia Arpadiană. Rezultatele cercetării sunt publicate în limba engleză, lărgind astfel accesibilitatea acestora¹. Prin programul arpadiana au fost publicate, încă din 2020, o serie de lucrări care tratează epoca din diverse perspective, cel al târgurilor din Regatul Ungariei², al împărțirii teritoriale și al luptelor pentru putere³, al legăturii orașelor dalmate cu regalitatea maghiară⁴, al societății din perioada arpadiană⁵ etc. Volumul al optulea din această serie vizează legăturile regilor arpadieni cu prinții din dinastia Rurikid. Lucrarea intitulată *The kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes* o are ca autoare pe Márta Font și a fost publicată la Budapesta, în 2021. Márta Font este profesor la Universitatea din Pécs, fiind specializată în istorie medievală timpurie. Formarea sa în domeniul istoriei și filologiei (limba rusă), a fost valorificată și augmentată în preocupările sale viitoare privind relațiile maghiaro-ruse⁶. Interferențele culturale, politice și militare ale maghiarilor cu popoarele slave de dinainte de așezarea lor în Bazinul Carpatic, dar și după constituirea Regatului Ungariei, sunt subiecte predilecte ale autoarei care conturează zona sa de interes și anume, politica externă a Regatului Ungariei cu țările din estul Europei, în special, Polonia, Ucraina și Rusia Kieveană.

Lucrarea *The kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes* reprezintă o traducere în limba engleză, realizată de Jason Vincz, a unui studiu a aceleiași autoare publicat în limba maghiară, în 2005⁷. Ediția în limba engleză, deși urmează structura celei publicate în 2005, aduce unele completări și nuanțări studiului anterior, ceea ce o reînscris în circuitul istoriografic pe plan internațional. Importanța studiului pentru istoria Ungariei și a țărilor est europene a atras atenția scontată a specialiștilor care au elaborat recenzii apreciative, semnalând relevanța lucrării în istoriografia europeană⁸.

¹ <https://abtk.hu/en/140-news/1721-arpadiana-a-book-series-about-arpad-era-in-hungary>, accesat în: 2023.

² Weisz Boglárka, *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*, Budapest, Institut of History. Research Centre for the Humanities, 2020, 258 p.

³ Bagi Dániel, *Divisio Regni. The territorial divisions, power struggles and dynastic historiography of the Árpáds of 11th-and early 12th-century Hungary with comparative studies of the Piats of Poland and the Přemyslids of Bohemia*, Budapest, 2020, 408 p.

⁴ Gál Judit, *Dalmatia and the Exercise of Royal Authority in the Árpád- Era Kingdom of Hungary*, Budapest, 2020, 228 p.

⁵ Zsoldos Attila, *The Árpáds and Their People*, Budapest, 2020, 266 p.

⁶ Márta Font, *Meeting of Rulers in the Scepus Region (1214)*, „Specimina Nova”, nr. 11, 2021, p. 11-22; Idem, *Coloman, the king of Galicia. The problems of coronation*, „Specimina Nova”, nr. 10, 2019, p. 81-93; Idem, *À la frontière du christianisme latin et orthodoxe la Galicie Volhynie aux XIV è siècles*, „Specimina Nova”, nr. 4, 2007, p. 101-118.

⁷ Márta Font, *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek- Érdekek találkozásá és ütközése*, Szeged, 2005.

⁸ Ignác Ágoston, *Dinasztikus kapcsolatok. Árpádok és Rurikidák*, „Pontes. A Pte Btk Történettudományi Intézetének évkönyve”, nr. 5, 2022, p. 277-281; Pierre Gonnewau, *Márta Font*,

Cartea este structurată pe trei capitole, precedate de un *Cuvânt Înainte*, *Introducere* și urmate de *Bibliografie*, *Ilustrații*, *Indice* și o *Listă a imaginilor și a anexelor*. În cadrul *Cuvântului Înainte* (p. 9-12) autoarea semnalează studiul precedent din limba maghiară, contextul publicării ediției în limba engleză și importanța acesteia, atât prin revizuirile aduse lucrării din 2005, cât și prin accesibilitatea rezultatelor cercetării unui public mai larg, în situația în care majoritatea studiilor privitoare la această temă sunt în limbile maghiară, poloneză, ucraineană și rusă. Scopul cercetării, subliniat în *Introducere* (p. 13-17) este acela de a descrie relațiile dintre dinastiile Arpadiană și Rurikid, precum și legăturile lor cu Galiția, care a fost o graniță între Regatul Ungariei și Rusia Kieveană. Autoarea subliniază abordarea temei din perspectiva relațiilor dinastice și nu a țărilor, argumentându-și opțiunea prin evidențierea importanței deosebite pe care le au interesele familiilor conducătoare în politica externă a țărilor lor. Perspectiva sa de analiză este și argumentul pentru care țările componente ale Regatului Ungariei, precum voievodatul Transilvaniei, nu sunt aduse în discuție, ci sunt absorbite în expresia mai largă a monarhiei maghiare.

În *Introducere*, Márta Font realizează și o încadrare cronologică a temei, care debutează cu încoronarea regelui Ștefan și se încheie cu moarea ultimului rege arpadian, Andrei al III-lea, în 1301. Deși cercetarea este concentrată pe acest segment temporal, autoarea prezintă antecedentele relațiilor dintre cele două dinastii conducătoare, prin contactele maghiarilor cu popoarele slave de dinainte de așezarea lor în Bazinul Carpatic.

Primul capitol intitulat *Surse* (p. 19-100) este divizat în două părți, *Cronicile slave* și *Surse în limba latină*. Fiecare parte este segmentată la rândul ei în funcție de tipologia surselor și proveniența lor. *Cronicile slave* sunt împărțite în: cronici primare, cronici Kievene, Cronici Galițiene-Volhyniene. *Sursele în limba latină* sunt divizate în: surse narative maghiare, documente maghiare și surse poloneze. Deși la prima vedere sursele poloneze ar părea să își găsească mai degrabă loc în rândul celor slave, fiind vorba însă de cronici referitoare la ținutul polonez în limba latină, ele au fost încadrate de autoare în această categorie. Sursele pe care se bazează Márta Font în cercetarea relațiilor dinastice sunt analizate critic în această parte a lucrării, oferind detalii generale despre ele și aducând în atenția cititorului dezbaterile istoriografice care au avut loc, concluzionate cu propria sa opinie. Această metodă analitică de prezentare a interferențelor dinastice, a discuțiilor din istoriografie privitoare la ele, de multe ori contradictorii și conchiderea cu opinia personală se regăsește pe tot parcursul lucrării, ceea ce reflectă o bună cunoaștere și documentare a temei de către autoare.

Capitolul II, *Căsătorii, Alianțe și Campanii militare* (p. 101-248) ocupă cea mai mare parte a conținutului studiului. Acesta este divizat în cinci mari subcapitole care tratează cronologic trei teme principale, contactele primare dintre maghiari și popoarele slave de dinainte de constituirea regatului maghiar, căsătoriile și alianțele dintre dinastii și relațiile matrimoniale, de alianță sau de ostilitate dintre cele două familii conducătoare în privința stăpânirii Galiției.

Deși autoarea a menționat că abordează tema din perspectiva relațiilor dinastice, așa cum însăși ea a recunoscut, aceste legături nu pot fi înțelese fără o contextualizare și ignorând puterile politice care aveau influență și interes în zona Galiției, și anume Polonia, Mazovia, Stepele asiatice, Bizanțul și uneori Sfântul Imperiu Roman și Sfântul Scaun. Toate aceste puteri politice sunt aduse în discuție de Márta Font pe tot parcursul capitolului doi, dar mai cu seamă în subcapitolul „Interesele occidentale și aliatul estic”. Deciziile politice și militare luate de familiile conducătoare au fost susținute de aristocrați și nobili care, sprijinind interesele dinastice, au obținut o serie de beneficii. Motivele aderării maghiarilor la planurile regilor arpadieni de stăpânire a Galiției, relațiile ungarilor cu galițienii, precum și efectul campaniilor militare a Regatului Ungariei desfășurate în Galiția asupra societății maghiare sunt aspecte care sunt discutate de Márta Font în această parte a cărții (p. 230-248).

The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes: Cooperation and Conflict in Medieval Hungary and Kievan Rus, „Revue des études slaves”, XCIII, nr. 2-3, 2022, p. 507-509; Barabás Gábor, Márta Font, *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes. Cooperation and conflict in medieval Hungary and Kievan Rus*, „Századok”, nr. 3, 2022, p. 639-641.

Capitolul trei al lucrării (p. 249-254) conține concluziile, în cadrul cărora autoarea sintetizează rezultatele cercetării, subliniind schimbările survenite în cadrul relațiilor dinastice de-a lungul celor trei secole, precum și efectul legăturilor Regatului Ungariei cu Galiția la nivel politic și cultural. Totodată, Márta Font atrage atenția cititorului că subiectul nu este epuizat, documentele medievale din Regatul Ungariei fiind o sursă care nu a fost valorificată pe deplin.

Lucrarea se încheie cu enumerarea surselor primare și o bogată bibliografie (p. 255-305). Varietatea surselor, narative și documentare, elaborate în limba latină și slavă, cantitatea mare de lucrări bibliografice studiate reflectă scrupulozitatea autoarei față de exigențele unei lucrări științifice și totodată, cunoștințele sale lingvistice care îi favorizează contactul nemijlocit cu sursele. Înțelegerea relațiilor dintre membrii familiilor Árpád și Rurikid este facilitată de o serie de ilustrații care conțin hărți și tabele genealogice (p. 309-325), la care se adaugă și o listă de indici de persoane, neamuri și popoare (327-351).

Márta Font, precum reiese și din structura cărții, în analiza relațiilor dinastice urmează o linie diacronică, pornind de la primele contacte ale maghiarilor cu popoarele slave până la finalul dinastiei arpadiene. Cu toată această claritate a desfășurării și organizării analizei, este sesizabilă lipsa unei discuții istoriografice la începutul lucrării, care ar plasa mai bine studiul în istoriografia problemei și astfel ar putea să fie pusă în lumină noutatea acestuia, nu doar în raport cu ediția anterioară, ci și față de alte lucrări. Este adevărat, pe de altă parte, că autoarea în cercetarea surselor și a relațiilor dinastice înserează ipotezele formulate anterior de istorici, la care se raportează critic, însă consider că o discuție succintă a istoriografiei ar fi bine venită, cu atât mai mult cu cât cartea se dorește a fi cât mai accesibilă, nu doar a celor familiarizați cu tema, cât și a cercetătorilor interesați de istoria Regatului Ungariei sau a țărilor est europene. În plus, în lucrările de specialitate, se obișnuiește ca partea de concluzii să nu reprezinte un capitol distinctiv. Cu toate observațiile minore elaborate pe marginea cărții, nu este obturată importanța și relevanța acesteia în istoriografia problemei, astfel că cercetătorii interesați de relațiile dinastice, strategiile matrimoniale, importanța căsătoriei și a legăturilor de rudenie în contactele dintre țări, istoria Regatului Ungariei, a ținuturilor kievene, a Galiției, dar și a puterilor politice din Apus, precum Sfântul Imperiu Romano-German și Sfântul Scaun vor găsi în lucrarea *The Kings of the House of Árpád and the Rurikid Princes* aspecte care să le aducă un plus de cunoaștere în preocupările lor științifice.

Maria Frînc

Acta et documenta partes Regni Hungariae inferiores concernentia 1500-1552, editor Adrian MAGINA, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2020, 276 p.

Sunt rarissime aparițiile editoriale privind istoria medievală a Banatului, cu atât mai mult cu cât sunt puțini cei capabili să valorifice documente inedite. Din păcate, nu sunt mulți cei care cunosc paleografia latină și cercetează diverse izvoare aflate în fondurile arhivistice din România și din alte țări. Pentru a putea depăși numeroasele clișee și marote naționaliste, cei care vor să investigheze în profunzime trecutul trebuie să traducă sursele primare, dar și să analizeze și să coroboreze informațiile oferite de către acestea.

Adrian Magina (n. 1977) este unul dintre exponenții generației noi de exegeți români, conectați la cele mai recente paradigme și metodologii. S-a specializat în cercetarea Banatului medieval și modern timpuriu, fiind doctor în istorie (din 2009) și activând în cadrul Muzeului Banatului Montan din Reșița. Ulterior a devenit lector la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest din Timișoara. A publicat în 2011 volumul *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, Reformă și Islam în Banat (1500-1700)*. Experiența acumulată în editarea diplomelor a fost demonstrată și prin publicarea în 2014, împreună cu Livia Magina, a corpusului *Diplome privind istoria comitatului Timișoara și a orașului Timișoara*, vol. II, 1430-1470. Această colecție fusese adunată inițial de către istoricul bănățean Pesty Frigyes. Adrian Magina s-a

remarcat prin elaborarea a numeroase studii și articole, preponderent despre Banatul medieval și modern timpuriu. Investigațiile lui au vizat diverse aspecte din trecutul regiunii: politică, economie, organizare ecleziastică, structuri sociale, cadrul instituțional etc. S-a familiarizat nu doar cu contribuțiile istoriografiei românești, dar și cu cele ale istoriografiei maghiare și ale celei sârbe.

Volumul cuprinde o *Introducere* în limba română și una în limba engleză, o listă de abrevieri, 150 de acte și documente, un indice onomastic, un indice toponimic, un indice tematic și un indice al cuvintelor din limba vorbită. Respectând normele științifice specifice domeniului, editorul a menționat în partea introductivă cele mai semnificative repere și o serie de explicații necesare pentru cei interesați de carte. A evidențiat motivațiile din spatele editării corpusului, de ce a ales respectivul interval cronologic și tipologia izvoarelor. În plus, a fost specificat teritoriul desemnat prin sintagma *părțile de jos ale Regatului Ungar*: comitatele Timiș, Arad, Cenad, Zărand, Torontal, Keve, Caraș, Severin, inclusiv banatul de Severin. Cu toate acestea, predomină detaliile despre comitatele Timiș, Cenad și Arad.

Este meritoriu efortul deosebit al autorului de a aduce în atenția specialiștilor o cantitate atât de mare de acte, prezentând câte un rezumat în română și textul integral în limba latină. Documentele provin în special din colecția diplomatică a Arhivei Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár), dar și din Arhiva Slovacă, Arhivele Naționale ale României și Arhivele de Stat din Austria. Aproape toate sunt inedite, fiind publicate anterior parțial, cu greșeli sau doar regeștele lor.

Au fost incluse în volum mai multe tipuri de izvoare: donații, introduceri în stăpânire, împotriviri, vânzări ori zalogiri de posesiuni, testamente, elemente din urbarii, registre etc. Prin natura lor juridică, acestea surprind o multitudine de episoade din viața comunităților, anumite conflicte și descrieri ale unor proprietăți. Acestea relevă relațiile sociale, chiar și cele de la nivelul instituțiilor locale. A fost semnalată activitatea unor scaune de judecată și a oficialilor din cadrul comitatelor. Implicarea regilor în evoluția unor localități și domenii nobiliare a fost evidențiată, la fel ca relevanța unor tranzacții pentru studierea circulației monetare. Pe de altă parte, merită amintite practicile judiciare și cutumele specifice epocii. O serie de acte sunt cu atât mai prețioase, cu cât conțin descrieri ale fortificațiilor bănățene și referiri la atacurile turcilor, inclusiv cele din 1552. Poate fi urmărit parcursul istoric al mai multor familii nobiliare (precum Werböczy, Jakšić, de Mâtnic), cu rezonanță locală sau regională. Se remarcă detaliile privind anumite personalități, precum Petru Petrović de Suraklin, comite de Timiș și unul dintre cei mai influenți potențați. Cu ajutorul acestor texte este posibilă chiar și stabilirea celor mai marcante familii nobiliare din teritoriile respective. Unele conțin mărturii despre relațiile interetnice, dintre colectivitățile românești, cele maghiare și cele sârbești. Pentru istoria urbană sunt utile cele referitoare la Timișoara, Caransebeș, Lugoj și Lipova. În același timp, este de remarcat sistemul de scriere folosit în epoca respectivă. Pentru studiul paleografiei este semnificativă terminologia folosită, precum și morfologia și sintaxa textelor. Practicile de cancelarie reprezintă un subiect necesar pentru înțelegerea sistemului juridic în cadrul căruia au fost emise aceste diplome.

Trebuie apreciat spiritul de observație al editorului și preocuparea pentru redarea fidelă a grafiei medievale. Sunt evidente amploarea și complexitatea cercetării și eforturile de gestionare a unor fonduri prea puțin consultate până acum. Adrian Magina manifestă un autentic instinct de paleograf și capacitatea de a discerne stilionarele textelor în limba latină. Acest diplomatariu reprezintă o admirabilă completare a edițiilor de izvoare publicate anterior, introduse în circuitul științific de către eminenți istorici, precum Costin Feneșan și Cristina Feneșan. Astfel, se conturează perspective generoase de cercetare. Este posibilă continuarea dezbaterii privind istoria medievală și modernă timpurie a Banatului, problematizarea, propunerea unor ipoteze noi, revizuirea unor studii și demontarea unor afirmații hazardate.

Marian Horvat

The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrinyi (1566), ed. PÁL Fodor, Budapest, Research Centre for the Humanities, BRILL, Leiden / Boston, 2018, 569 p.

Volumul adus în discuție reunește materialele trimise spre publicare ale participanților la conferința internațională intitulată „Szigetvár 1566: Conferință comemorativă a asediului de la Szigetvár și a morții lui Soliman Magnificul și a lui Miklós Zrinyi” [*Szigetvár 1566: Commemorative Conference on the Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Miklós Zrinyi*], desfășurată la Pécs și Szigetvár în perioada 6-9 septembrie 2016. Manifestarea științifică a fost organizată cu ocazia împlinirii a 450 de ani de la asediul cetății Sziget (Ungaria sud-vestică) și a morții celor doi protagoniști principali, amintiți și în titlu: Soliman Magnificul (1494-1566), sultanul turcilor, pe de o parte, și Miklós Zrinyi (1508-1566), căpitanul cetății asediate și organizatorul apărării, pe de altă parte. Importantul eveniment a devenit posibil prin colaborarea dintre Centrul de Cercetări Umaniste al Academiei Maghiare de Științe și Universitatea din Pécs, dar și cu sprijinul *Miklós Zrinyi – Comitetul Comemorativ Szigetvár 1566* și al Biroului Național pentru Dezvoltarea Cercetării și Inovației, prin proiectul de cercetare „Rolul politic, militar și religios al Szigetvárului și Turbékului în rivalitatea dintre Imperiile Otoman și Habsburgic și în cadrul regimului turco-otoman din Ungaria – fapte și memorie”.

Merită amintit și faptul că interesul pentru evenimentele de la Szigetvár din 1566 a fost retrezit de descoperirea rămășițelor mausoleului sultanului Soliman și al altor clădiri sacre ridicate în preajmă, de către o echipă de cercetători condusă de Pap Norbert și Fodor Pál⁹. Ca urmare, guvernul maghiar a declarat anul 2016 *An comemorativ Miklós Zrinyi – Szigetvár 1566*.

Volumul este structurat astfel: după *Cuprins* avem o *Prefață* și o *Introducere*, ambele semnate de către editor, urmând apoi articolele ce au fost grupate tematic în cinci părți, la finalul volumului găsim două *Index-uri*, unul *Antroponimic* și unul *Toponimic*.

Realizarea materialelor publicate în volum se datorează unui număr de 26 de istorici, mai precis (în ordinea articolelor din volum): Feridun M. Emecen, Erol Özvar, Tijana Krstić, Colin Imber, Gülru Necipoğlu, Zoltán Korpás, István Fazekas, Peter Rauscher, Arno Strohmeier, Alfredo Alvar Ezquerro, János B. Szabó, Nenad Moacanin, Gábor Ágoston, Klára Hegyi, Géza Pálffy, Claudia Römer, James D. Tracy, Szabolcs Varga, József Kelenik, Zeynep Tarim, Nicolas Vatin, Gábor Tüskés, Zsuzsa Barbarics-Hermanik, Damir Karbić, Günhan Börekçi și Norbert Pap.

Prima parte, intitulată *The Empire of Süleyman the Magnificent* [Imperiul lui Soliman Magnificul] (p. 7-159), reunește cinci materiale care tratează tematici precum politica otomană în timpul sultanului Soliman, cu accent pe guvernare, politică externă și expansiune imperială; transformarea Imperiului Otoman într-un stat militar-fiscal, finanțarea războiului fiind abordată dintr-o perspectivă globală; relația dintre stat și religie din prisma sunnitizării și al confesionalismului în vremea lui Soliman Magnificul; a fost analizat dreptul și legislația din timpul lui Soliman I; de asemenea, s-a avut în vedere latura estetică a Imperiului Otoman, vizându-se arta, politica și comerțul în cadrul procesului de „construire” al magnificității sultanului.

În partea a doua, care poartă titlul *The Empires of Charles V and Ferdinand I of Habsburg* [Imperiile lui Carol al V-lea și Ferdinand I de Habsburg] 9p. 161-260), se trece de cealaltă parte a sistemului defensiv european organizat pe teritoriul Ungariei, dacă se poate spune așa. Autorii au abordat

⁹ Ca o curiozitate, în anul 2016 un episod al reality show-ului *Expedition Unknown (Expediție în necunoscut)* – prezentată de Josh Gates și găzduită în acel moment de postul TV Travel Channel – a fost dedicat acestei descoperiri, realizatorul călătorind în Turcia și Ungaria pentru filmări (în care apare alături de alți cercetători și istoricul Pap Norbert, amintit în text). Însă, emisiunea a urmărit în primul rând senzaționalul, axându-se pe descoperirea inimii sultanului, care, conform tradiției, ar fi fost îngropată separat de restul corpului, într-o cutie din aur, de altfel episodul purtând titlul *The Sultan's Heart (Inima sultanului)*. Se dorea găsirea acestui prețios artefact înainte de împlinirea a 450 de ani de la moartea lui Soliman Magnificul – <https://dailynewshungary.com/did-hungarian-researchers-excavate-sultan-suleimans-tomb/>, <https://www.imdb.com/title/tt5322060/> (Accesate: 4 aprilie 2023).

subiecte precum politica dinastică a Habsburgilor și construcția imperiului în timpul domniei lui Carol al V-lea; situația financiară și problemele de acest fel ale Imperiului Habsburgic în perioada cuprinsă între bătălia de la Mohács și Războiul de 30 de ani; relațiile dintre Habsburgi și Otomani în vremea lui Soliman Magnificul (1520-1566); frontiera estică a Creștinătății așa cum a fost văzută de către Chantonnay, ambasadorul regelui Filip al II-lea (1566); au fost analizate și elementele de coeziune și cele de diviziune ale Monarhiei Habsburgice din Europa Centrală la mijlocul veacului al XVI-lea.

Partea a treia a volumului, *The Hungarian Theatre of War in the Age of Süleyman the Magnificent* [Teatrul de război din Ungaria în epoca lui Soliman Magnificul] (p. 261-337), aduce în fața cititorului tot cinci materiale, la fel ca părțile precedente. Acestea au vizat cucerirea otomană din Ungaria văzută din perspectiva unor evenimente decisive (Belgrad – 1521, Mohács – 1526, Viena – 1529, Buda – 1541) și ale urmărilor acestora; cucerirea Croației și Slavoniei de către turci și organizarea lor; relațiile militare dintre Habsburgi și Imperiul Otoman în vremea lui Soliman Magnificul; sistemul defensiv al otomanilor de pe teritoriul Ungariei; Ungaria, Viena și sistemul defensiv împotriva turcilor în epoca lui Soliman.

În cea de-a patra parte au fost incluse șase articole axate în jurul temei principale a volumului, și anume asediul cetății Sziget și moartea celor doi actori principali, Soliman Magnificul și Nicolae (Miklós) Zrinyi, motiv pentru care această parte a fost denumită *The Siege of Szigetvár – the Death of Süleyman and Zrinyi* [Asediul de la Szigetvár – moartea lui Soliman și a lui Zrinyi] (p. 339-443). Au fost aduse în discuție următoarele subiecte: frontiera maghiară și drumul lui Soliman spre Szigetvár, conform surselor turcești; cucerirea cetății Tokaj de către Habsburgi în februarie 1565 este văzută de către James D. Tracy ca un premiu pentru aceștia, însă un *casus belli* pentru otomani; activitatea organizatorică și moartea lui Miklós Zrinyi, căpitanul general al cetății Sziget (1561-1566); asediile de la Szigetvár și Gyula din anul 1566; *Sigetvarname* – o sursă vizuală a ultimei campanii a lui Soliman Magnificul; despre moartea și înmormântarea lui Soliman Magnificul.

Ultima parte a volumului încheie acest proiect istoriografic prin rememorarea evenimentelor din anul 1566 de la Szigetvár și diseminarea informațiilor cu privire la căutarea mormântului lui Soliman: *Remembering the Battle for Szigetvár, Süleyman and Zrinyi and the Search for the Lost Türbe of the Sultan* [Rememorarea bătăliei de la Szigetvár, Soliman și Zrinyi și căutarea mormântului pierdut al sultanului] (p. 445-552). Ultimele cinci materiale s-au ocupat de memoria asediului cetății Sziget și a lui Miklós Zrinyi în tradiția literară maghiară; memoria încurcată, obscură a bătăliei de la Sziget (1566) în Europa premodernă; memoria lui Nicolae IV de Zrin și a bătăliei de la Sziget în Croația și Balcani; memoria cetății Sziget și a lui Soliman Magnificul în cultura turco-otomană; orașul de pelerinaj (*Türbe Kasabası*) al sultanului Soliman la Szigetvár.

După cum am arătat și la începutul prezentării, volumul comemorativ se încheie cu *Index of Personal Names* [Indice Antroponimic] (p. 553-559) și *Index of Geographical Names* [Indice Toponimic] (p. 561-569).

În încheiere, se poate afirma cu încredere că volumul coordonat de către Fodor Pál, *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrinyi (1566)*, de altfel apărut în condiții editoriale excelente, contribuie la o mai bună cunoaștere și înțelegere a realităților politice, militare, economice, confesionale și culturale din jurul lui 1566 – an în care și regele ales Ioan Sigismund Szapolya (domnitor al Transilvaniei și al părților de la est de Tisa ale Ungariei, 1541-1571) îl vizitează pe sultan în tabăra sa de lângă Belgrad, pe 27 iunie¹⁰ –, evenimentele din respectivul an și urmările lor fiind semnificative pentru istoria ulterioară a Europei Centrale, aici înțelegându-se și istoria Transilvaniei.

Victor V. Vizauer

¹⁰ Pentru descrierea unui contemporan a vizitei și a discuțiilor cu sultanul, vezi Bánffy Gergely, *Masodik János Magyarország választott királyának második Szulejman török császárhoz menetele rendje és módja*, în vol. *Erdélyország Történetei Tára*. Első kötet (1540-1600). Kiadják Gróf Kemény József és Nagy Ajtai Kovács István, Kolozsvárt, 1837, p. 21-49.

Știrea despre moartea sultanului Ioan Sigismund a aflat-o pe 4 octombrie în tabăra sa de la Tokaj (Ungaria) – *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek*, vol. II (1556, sept. – 1576), ed. Szilágyi Sándor, Budapest, A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó, 1876, p. 258.

CSÍKY Balázs, *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása* [Iustinian Serédi, prințul-primat al Ungariei]. Szerkeztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest, 2018, 496 p.

Prezentul volum este opera postumă a regretatului istoric Csíky Balázs (1978-2016), care a obținut titlul de doctor în 2010, la Universitatea „Eötvös Loránd” din Budapesta, cu o teză dedicată activității prințului-primat Serédi Jusztinián și care în 2015 s-a alăturat grupului „Lendület” pentru cercetarea istoriei ecleziastice, sub egida Academiei Maghiare de Științe și a Universității Catolice Pázmány Péter. Autor a mai multe studii legate de istoria bisericii catolice din Ungaria în perioada horthistă, Csíky Balázs a lucrat neîncetat la dezvoltarea și perfecționarea tezei de doctorat, iar manuscrisul lăsat în urmă a fost editat de colega sa, Tóth Krisztina și a văzut lumina tiparului în 2018, la doi ani după moartea autorului.

Monografia scrisă de Csíky Balázs oferă o analiză cuprinzătoare a activității celui care a fost Serédi Jusztinián (1884-1945), jurist specializat în drept canonic, arhiepiscop de Esztergom, cardinal și prinț-primat al Ungariei în perioada 1927-1945, pornind de la o foarte bogată bază documentară (care include documente de arhivă – autohtone și de la Vatican, izvoare tipărite – presă, discursuri, memorii și literatură de specialitate). Serédi Jusztinián a fost o personalitate marcantă a epocii, acțiunile sale au influențat realitățile politice, dar și viața de zi cu zi în Ungaria perioadei interbelice, de aceea lucrarea, chiar dacă aparține istoriei ecleziastice, poate fi considerată și o incursiune în istoria socială a deceniilor dintre cele două războaie mondiale.

Cartea este structurată în optsprezece părți: capitolul introductiv oferă o prezentare a surselor și o trecere în revistă a istoriografiei problemei, iar următoarele unsprezece capitole tratează diverse aspecte ale vieții și activității prințului-primat, la finalul lucrării găsindu-se un epilog al editorului (în care se precizează principiile de editare), lista cu abrevieri, sursele și bibliografia, indicele și anexa de fotografii.

Din cauza imensei bogății tematice și a domeniilor specifice de expertiză (dreptul canonic, de exemplu), autorul a ales să se concentreze în primul rând pe activitatea întreprinsă de Serédi în calitate de prinț-primat. De aceea, capitolul dedicat drumului parcurs de viitorul cardinal până la numirea în funcția de arhiepiscop de Esztergom este unul mai schematic. S-a născut sub numele Szapucsek György, la data de 23 aprilie 1884, în fostul comitat Bratislava, în localitatea Diakovce, care astăzi se găsește în Slovacia. Și-a maghiarizat numele de familie în timp ce studia la gimnaziul catolic din Bratislava, iar în 1901 s-a alăturat ordinului benedictin, alegându-și numele Iustinian. Studiile superioare le-a urmat la Colegiul Benedictin Sfântul Anselm din Roma, specializându-se în drept canonic și obținând în 1908 titlul de doctor în filosofie și teologie. A lucrat la Roma și la Vatican la noul cod de legi canonice și la publicarea izvoarelor noului cod (*Codicis Iuris Canonici Fontes*), fiind din 1920 și consilierul de drept canonic al reprezentanței Ungariei la Vatican și profesor de drept canonic la Sfântul Anselm. A ajuns cardinal în 1927 și a fost numit arhiepiscop de Esztergom și prinț-primat al Ungariei la sfârșitul aceluiași an, fără să fi avut experiență ca înalt ierarh și fără ca politica să se numere printre pasiunile sale.

Capitolul al III-lea discută statutul juridic al funcției de prinț-primat în perioada dintre cele două războaie mondiale, pentru ca următorul capitol să fie dedicat prezentării lui Serédi Jusztinián – omul. Autorul zugrăvește personalitatea acestuia, relațiile sale cu familia, cu colegii, prietenii, dar și cu Vaticanul. Dincolo de înalta sa funcție ecleziastică și politică, Serédi a rămas și om de știință, activitatea sa în domeniul dreptului canonic fiind recunoscută pe plan internațional (a fost numit, de exemplu, doctor honoris causa la Universitatea Oxford). De numele lui se leagă organizarea universității de vară catolice.

În continuare este prezentat Serédi – înaltul ierarh bisericesc. În fruntea arhiepiscopiei de Esztergom, Serédi a desfășurat activitate de îndrumător spiritual și de administrator eparhial. Neavând experiență de lider, proaspătul arhiepiscop a procedat înțelept păstrând oamenii care au stat în slujba predecesorului său, Csernoch János, după cum arată autorul în subcapitolul dedicat administrării

arhiepiscopiei de Esztergom. Sunt trecute în revistă modificările aduse aulei arhiepiscopale, activitatea lui Serédi în fruntea mișcării Actio Catholica (organizație ce dorea să faciliteze implicarea laicilor în treburile bisericii), dar și relațiile arhiepiscopului cu protestantismul și cu reprezentanții săi. În această ultimă privință, Serédi s-a dovedit mai rigid decât predecesorul său, militând pentru respectarea strictă a poziției Sfântului Scaun și privind cu scepticism discuțiile despre o eventuală acțiune unitară. Universul conceptual al ierarhului Serédi este ilustrat și de proiectul de lege prin care propunea desființarea obligativității căsătoriei civile și recunoașterea de către stat a căsătoriei religioase. Înaintat în 1935, proiectul nu s-a bucurat de sprijinul guvernului.

Capitolul VI analizează cultul a doi reprezentanți sanctificați ai dinastiei arpadiene, Sfântul Ștefan și Sfântul Emeric, în perioada horthistă, pornind de la două evenimente jubiliare: anul Sfântul Emeric în 1930 și anul Sfântul Ștefan în 1938, acesta din urmă fiind legată de organizarea congresului euharistic internațional la Budapesta, în același an.

Următorul capitol se ocupă de problemele de administrare bisericească și de proprietate funciară din zona Ungariei Superioare, din regiunea numită Felvidék (Țara de Sus), aflată înainte de 1918 în componența Ungariei, anexată apoi Cehoslovaciei. Biserica catolică maghiară era cointeresată puternic în această ecuație complexă, întrucât prin tratatul de pace de la Trianon arhiepiscopia de Esztergom pierdea mare parte a moșiilor eparhiale (58%) și a parohiilor sale (404 au ajuns în Cehoslovacia și numai 89 au rămas în Ungaria). Problema era totodată una politică și una strâns legată de situația minorității maghiare, căreia i se limitase dreptul de folosire a limbii materne. Autorul urmărește evoluția discuțiilor dintre Sfântul Scaun și Cehoslovacia în vederea stabilirii granițelor ecleziastice și a repartizării bunurilor funciare pe toată perioada interbelică, dar și după primul dictat de la Viena, prin care partea de sud a regiunii Felvidék a revenit temporar Ungariei, analiza asupra problemei dreptului de proprietate asupra moșiilor ecleziastice în perioada 1938-1945 prezentând rezultate noi pentru istoriografia problemei.

În continuare, subiectul bunurilor funciare ale bisericii catolice din Ungaria este dezbătut din perspectivă mai largă și mai generală, într-un capitol intitulat *Problema proprietății funciare și marii beneficiari ai bisericii catolice*. Chestiunea agrară a fost una dintre cele mai arzătoare probleme sociale ale perioadei horthiste, iar aici este prezentat modul în care înalții ierarhi catolici maghiari s-au raportat la reforma agrară și la cedarea unei mari părți a pământurilor bisericii, autorul surprinzând atitudinea intelectualilor catolici față de marea proprietate ecleziastică, reacțiile înalților ierarhi maghiari la planurile de colonizare a marilor moșii, gândite de guvernul Gömbös, la reforma propusă de guvernul Imrédy, la poziția Vaticanului față de problema averilor bisericești din Ungaria. Concluzia lui Csíky Balázs este aceea că deși marii ierarhi și beneficiari din urma averilor bisericești nu s-au opus în principiu sacrificării pământurilor în vederea aplicării reformelor agrare și nu au pretins deschiș o abordare privilegiată, fiecare condiție formulată a vizat de fapt obținerea unor beneficii pentru biserică.

Următorul capitol tratează problema raporturilor bisericii cu statul în perioada horthistă. În general, analiza scoate la lumină o colaborare reciproc avantajoasă, autorul prezintă legăturile politice ale lui Serédi, accentuând relația sa cu guvernatorul Horthy, complicată din cauza religiei reformate a acestuia și a opoziției sale față de numirea lui Serédi în funcția de prinț-primat, dar cordială în cele din urmă. Cu toate acestea, raportul stat-biserică nu a fost unul constant pe toată perioada studiată, autorul identifică anumite schimbări structurale în raporturile de putere, care treptat s-au înclinat în favoarea statului, care nu a mai fost deschis spre soluții de compromis, ultimul subcapitol încercând să răspundă la întrebarea dacă Serédi a fost sau nu un opozant al regimului la începutul anilor '40. Cu toate că ținea legătura cu opoziția de dreapta și cu reformatorii catolici, Serédi nu a întrerupt relația cu guvernul și nu s-a declarat deschis împotriva lui. Discursurile sale relevă însă o atitudine de antipatie politică față de germani, dezacordul față de nazism și față de extrema dreaptă.

Problema succesiunii lui Horthy Miklós (1941-1942), discutată în capitolul următor, a reprezentat un episod aparte în relațiile stat-biserică, sursele inedite și literatura de specialitate dezvoltând poziția prințului-primat față de posibilul succesor.

Un capitol de sine-stătător este dedicat discriminării și persecutării evreilor. Autorul analizează raporturile bisericii catolice cu extrema dreaptă, arătând că prințul-primat era conștient de ascensiunea extremei drepte maghiare și de afinitatea unor preoți și credincioși catolici față de mișcarea național-socialistă maghiară (care spre deosebire de cea germană se autodeclara creștină) și le-a interzis preoților orice afiliere politică. Nu s-a pronunțat însă deschis pentru interzicerea aderării credincioșilor catolici la mișcările extremiste (legitimându-și decizia prin atitudinea similară a Vaticanului). În continuare, autorul discută legile antievreiești adoptate după 1938, arătând că înalții ierarhi catolici, contrar celor afirmate în istoriografie, nu au votat prima lege, au votat-o însă pe a doua, Serédi luând apărarea doar a evreilor convertiți, iar în cazul celei de-a treia legi, prințul-primat a protestat din prima clipă împotriva sa, dar în principal pentru că atingea sacralitatea căsătoriei religioase. În condițiile persecutării și deportării evreilor după instaurarea ocupației germane, în martie 1944, înalții ierarhi catolici maghiari au oscilat, în principal, între două posibile luări de poziție: acționarea pe lângă factorii decizionali pentru apărarea evreilor, în moduri ascunse publicului larg (cum a procedat Serédi, încercând să intervină pe lângă guvern mai ales pentru protejarea convertiților) sau emiterea unei circulare comune de condamnare a atrocităților. Serédi a fost în cele din urmă de acord cu semnarea unei declarații în numele întregului corp episcopal catolic maghiar, în apărarea evreilor în general, însă ierarhii au fost convinși din partea guvernului să nu popularizeze circulara prin citirea sa în fața credincioșilor, în schimbul promisiunii că soarta evreilor va fi îmbunătățită și deportarea evreilor din Budapesta va înceta.

Ultimul capitol este dedicat dictaturii Partidului Crucilor cu Săgeți și sfârșitului războiului. Cu toate că în repetate rânduri a subliniat caracterul nelegitim al noii dictaturi, Serédi nu a ezitat să apeleze la guvern în vederea protejării celor persecutați sau a corijării unor nedreptăți. Consumat de război și de situația politică îngrijorătoare, Serédi a decedat la 29 martie 1945.

Biografia scrisă de Csíky Balázs este o operă amplă, bine documentată, prezentată într-un stil clar și riguros, reprezentând prin natura surselor utilizate și prin formația profesională a autorului, o lucrare de istorie politică, în primul rând. Figura lui Serédi Iustinian se conturează pe mai multe paliere, cititorul își face o imagine despre personalitatea omului de știință, a specialistului în drept canonic, dar se familiarizează și cu activitatea organizatorică a înaltului ierarh bisericesc și cu rolul său politic de prinț-primat, de conducător al bisericii catolice din Ungaria, copleșit de dificultățile jonglării între pretențiile Vaticanului și realitățile politice complicate ale Ungariei interbelice și ale anilor de război.

Csíky Balázs îi oferă prințului-primat Serédi Iustinian un portret obiectiv, mereu încadrat în contextul politic și social al epocii, cu numeroase elemente inedite relevate de documente arhivistice înainte neexploatare, aducând o contribuție extrem de valoroasă la istoriografia perioadei horthiste.

Nicoleta Hegedűs

Seminarul tinerimii române unite din Oradea, vol. I, ***O istorie a Seminarului Leopoldin și a formării clerului greco-catolic (1741-1949)***, vol. II, ***Studenti teologi (1792-1949)***; vol. III, ***Documente (1792-1948)***, ed.: Silviu Sana, Tiberiu Alexandru Ciorba, Traian Ostahie, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2022, 524 p.; 383 p.; 708 p.

Pe parcursul anului 2022 a văzut lumina tiparului o monografie în trei volume a Seminarului Tinerimii Române Unite din Oradea, operă a istoricilor greco-catolici: dr. Silviu Sana, drd. Tiberiu Alexandru Ciorba și drd. Traian Ostahie, prefața fiind semnată de Preasfinția Sa Virgil Bercea, Episcop greco-catolic de Oradea. Această lucrare monumentală a apărut cu ocazia aniversării a 230 de ani de învățământ teologic greco-catolic la Oradea.

Potrivit celor mărturisite chiar de către autori, lucrarea face parte din „proiectul de istorie locală *Istoria Seminarului Greco-Catolic din Oradea*, demarat în anul 2017 de către Episcopia Greco-Catolică de Oradea, la inițiativa Părintelui Anton CIOBA, Rector al Seminarului Greco-Catolic Sf.

Trei Ierarhi din Oradea. Echipa de proiect pentru acest volum: coordonator Dr. Silviu Sana, membri: drd. Tiberiu Alexandru Ciorba, drd. Traian Ostahie.”.

Primul volum, care are 524 de pagini, este o istorie a Seminarului Leopoldin și a formării clerului greco-catolic în perioada 1741-1948. Autorii încep cu momentul înființării seminarului teologic romano-catolic, care timp de un secol și jumătate a servit ca loc de formare și pentru viitorii preoți greco-catolici.

Seminarul greco-catolic s-a născut în 1792, printr-un decret regal al împăratului Leopold al II-lea, și s-a dezvoltat pe parcursul secolului al XIX-lea, cu sprijinul episcopilor greco-catolici, dintre care s-au remarcat importanți intelectuali, susținând școala și prin aceasta, contribuind la emanciparea societății românești și formarea unei elite care a avut un rol important în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar mai ales în toamna anului 1918. După Marea Unire din 1 decembrie 1918 și pentru școala bihoreană au venit alte vremuri, aceasta fiind transformată în Academie Teologică. Destinul acestei școli a fost frânt brusc în 1948, când profesorii ei, dar și mulți dintre cei care au fost elevii săi, au ajuns în închisorile comuniste, unde avea să dispară cea mai mare parte a elitei românești. Reînființată după evenimentele din decembrie 1989, școala funcționează și azi, având un Seminar teologic și o Facultate de Teologie care duc mai departe zestrea seculară a vechii școli greco-catolice, înființată de împăratul de la Viena în timpul păstoririi episcopului luminat Ignatie Darabant.

Volumul al doilea este dedicat studenților teologi, fiind un volum-dicționar. Cuprinde date interesante referitoare la problema frecvenței școlare și în partea a doua, medalioane ale foștilor studenți. În paginile acestui volum găsim medalioanele a 1157 de foști studenți, dintre care unii au ajuns importante personalități ale Bisericii Greco-Catolice, precum ierarhii Vasile Hossu sau Ioan Vancea, în timp ce alții au ajuns preoți până în cele mai îndepărtate parohii. Datorită informațiilor prezentate în cele 1157 de medalioane, lucrarea este un important instrument de lucru, care poate fi folosit de toți cei ce vor cerceta procesul modernizării societății românești în Crișana și Maramureș. Trebuie semnalat că prin aceste medalioane sunt aduse în centrul atenției figurile unor personalități, dar și ale unor preoți care au fost uitați și de care nu s-a mai scris nimic zeci de ani.

Volumul III cuprinde o parte din documentele care au fost sintetizate într-o formă în primele două volume. Cele 190 de documente selectate sunt, potrivit unuia dintre autori, „rod al muncii de echipă și al cercetării arhivistice”, și provin din arhivele Seminarului de la Oradea. Documentele sunt importante, pentru că aduc o serie de noutăți. În unele documente putem găsi informații inedite referitoare la activitatea școlară, la materiile care se predau și la activitatea unor profesori. Documentele poartă semnăturile unor importanți lideri ai Bisericii Greco-Catolice din secolele XIX și XX, precum Vasile Erdelyi, Alexandru Dobra, Ioan Vancea, Iuliu Hirțea. Ele reflectă rezultatele la învățătură, fiind în același timp și o dovadă a modului în care s-a format elita greco-catolică din Crișana și Maramureș. Interesant este, ca și în cazul volumului II, că și în volumul III găsim nume care au fost uitate și persoane care au fost trecute în lumea anonimatului. Prezentarea unor date despre acești anonimi ai istoriei este marele merit al acestei lucrări.

Răsfoind paginile celor trei volume, putem înțelege importanța Seminarului Teologic Greco-Catolic din Oradea și modul în care a contribuit la modernizarea societății românești în secolul al XIX-lea. Chiar dacă mai există două lucrări din perioada interbelică dedicate școlii bihorene, lucrarea de față impresionează prin dimensiuni, dar și prin calitatea și cantitatea informațiilor. Cele trei volume totalizează peste 1600 de pagini și umplu un gol important al istoriografiei române. Lucrarea se bazează pe numeroase documente identificate și cercetate timp de cinci ani, la care se mai adaugă și alte zeci de izvoare editate și lucrări generale și de specialitate. Chiar dacă inițial a fost gândită ca o lucrare de interes local, prin modul în care a fost scrisă și prin abundența informațiilor și a documentelor a devenit una importantă la nivel regional, o lucrare de referință pentru toți cei care cercetează istoria Bisericii Greco-Catolice, dar și procesul modernizării din Crișana și Maramureș.

Maria Alexandra Pantea,

Vasile ROJNEAC, *Istoria reședinței mitropolitane ortodoxe române din Cluj-Napoca*, cuvânt înainte de IPS Andrei Andreicuț, Prefață de Varga Attila, Cluj-Napoca, Edit. Renașterea, 2022, 586 p.

În anul 2021, Eparhia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului cu reședința în municipiul Cluj-Napoca a aniversat centenarul fondării sale și împlinirea unui secol de la alegerea primului episcop în persoana lui Nicolae Ivan (1855-1936). Cu acel prilej, preotul profesor dr. Alexandru Moraru de la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai a publicat un impresionant Compendiu de istorie a acestei instituții ecleziastice românești (*Istoria Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului 1921-2021. Compendiu*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană/Editura Renașterea, 2021, 1000 p.), singura instituție românească înființată în Cluj imediat după Marea Unire care a rezistat tuturor intemperiilor politice (regimul horthyst și comunist) din zbuciumata istorie a secolului XX, prezentând o continuitate instituțională de la fondare (1919-1921) până în ziua de astăzi. Ca orice altă instituție bisericească sau laică, Eparhia Vadului, Feleacului și Clujului deține o serie de clădiri reprezentative pentru urbea în care își are reședința. În cazul Arhiepiscopiei (din 1973) și Mitropoliei (din 2006) Clujului, aceste clădiri emblemă sunt Catedrala Mitropolitană, edificată în anii 1923-1933, și Reședința Arhiepiscopală sau Palatul Mitropolitan, construit în anul 1887, ambele situate în Piața „Avram Iancu” din Cluj-Napoca. În timp ce despre catedrală s-au scris mai multe monografii și albume-monografice, precum cele semnate de Florea Mureșanu (1943), Alexandru Moraru (1998) și Marcel Muntean (2021), despre reședință nu exista până în acest moment nicio lucrare de sine stătătoare. Acest gol îl suplinește acum volumul întocmit cu meticulozitate de Vasile Rojneac (n. 1984), doctor în teologie istorică (2016) al Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca și arhivist (din 2021) al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului.

Autor a două monografii istorice consistente dedicate Sfântului Niceta de Remesiana și preotului ardelean Gavril Relea, ambele publicate la Presa Universitară Clujeană și apreciate de critica de specialitate, Vasile Rojneac deține toate competențele necesare cercetării istorice profesionale reprezentând deja o certitudine, nu numai o tânără speranță a istoriografiei ecleziastice românești. Angajat pe postul de arhivar al Arhiepiscopiei Clujului începând cu 1 ianuarie 2021, Vasile Rojneac a primit din partea arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Andreicuț sarcina ca, pe lângă activitățile specifice fișei postului de arhivar și arhivist, să întocmească o lucrare detaliată referitoare la istoria palatului mitropolitan. Documentată cu acribie pe parcursul a doi ani, lucrarea a fost finalizată în toamna anului 2022 și a apărut sub egida Editurii Renașterea, în decembrie 2022, în condiții grafice de excepție, incluzând o mulțime de documente, ilustrații, icoane și fotografii reproduse color. Șantierul autorului s-a desfășurat în principal în fondurile arhivistice ale Arhiepiscopiei Clujului, de unde a extras, prelucrat și fructificat o multitudine de izvoare inedite, create pe parcursul anilor 1921-2022 în principal de instituția a cărei istorie o restituie. Bogatul documentar inedit a fost întregit și completat cu literatura de specialitate istorică, bisericească, arhitecturală și artistică, românească și maghiară, astfel încât monografia pe care o avem înaintea este una care atinge exhaustivitatea, deși autorul nu are această pretenție.

Volumul beneficiază de cuvântul înainte al Înaltpreasfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Andrei al Clujului, intitulat sugestiv *Locul din care se face la Cluj misiunea Domnului Hristos* (p.13-14), și de prefața istoricului Attila Varga de la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, intitulată la fel de inspirat *Carte despre o clădire-bijuterie din inima Clujului* (p.15-17). Cei doi prefațatori scot în evidență valoarea arhitecturală, artistică, religioasă și sentimentală a reședinței mitropolitane ortodoxe, reliefând pe de o parte importanța acesteia pentru infrastructura misionară a Bisericii Ortodoxe din Transilvania superioară, iar pe de altă parte fixând valoarea palatului în ansamblul arhitectural modern al urbei claudiopolitane. De fapt, cei doi distinși prefațatori nu fac altceva decât să atragă atenția asupra rolului și valorii însemnate a reședinței mitropolitane ortodoxe în istoria orașului și în viața Bisericii. Urmează argumentul autorului, care dezvăluie

imboldul întocmirii lucrării, metodologia folosită și cuprinsul acesteia, pomenind în final persoanele către care își îndreaptă recunoștința pentru sprijinul acordat în cursul derulării cercetării și a redactării cărții.

Excursul istoric este structurat pe șase capitole, plecând de la povestea locului pe care a fost construit palatul și oprindu-se apoi asupra poveștii clădirii în sine, ridicată în anul 1887 de casa de arhitectură „Oriold & Endstrasser” după planurile arhitectului maghiar Debreczeni Balázs pentru Direcția Silvică a orașului, de unde și denumirea ulterioară a clădirii de „Palat al Direcției Silvice”. După Marea Unire și semnarea Tratatului de la Trianon (iunie 1920), palatul a trecut în proprietatea statului român, găzduind între anii 1919 și 1934 „Direcția Ocolului Silvic („Casa Pădurilor)” din Cluj. Schimbarea destinației și proprietarului clădirii este detaliată în capitolul II „Episcopul Nicolae Ivan, ctitorul Reședinței Episcopale din Cluj” (p.33-112), autorul realizând aici de fapt o istorie a reședințelor episcopale ortodoxe clujene, oprindu-se asupra momentului transformării palatului în Reședință episcopală în anul 1934, în urma construirii catedralei și a efectuării unui schimb de clădiri, inițiat de episcopul Nicolae Ivan, între Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului și statul român. Sunt istorisite apoi etapele mutării episcopului, administrației episcopale, fondarea muzeului, bibliotecii, tipografiei și librăriei eparhiale. Următoarele patru capitole sunt organizate în funcție de perioada de păstorire a ierarhilor ortodocși clujeni: Nicolae Colan (cap. III, p. 113-205); Teofil Herineanu (cap. IV, p. 207-318); Bartolomeu Anania (cap. V, p. 319-366); și Andrei Andreicuț (cap. VI, p. 367-450), autorul restituind sistematic și substanțial toate transformările, extinderile, renovările și evoluțiile edilitare ale întregului ansamblu care constituie reședința mitropolitană actuală. Este vorba în principal de edificarea clădirilor Academiei Teologice, Liceului Ortodox de băieți și fete, ale Fabricii de lumânări în vremea episcopului Nicolae Colan (1936-1956), ale Seminarului Teologic, blocului administrativ, căminului preoțesc și Muzeului eparhial în epoca lui Teofil Herineanu (1957-1992), și respectiv de transformările, reabilitările și modernizările petrecute în timpul mitropolitului Bartolomeu Anania (1993-2011) și ale actualului arhipăstor, mitropolitul Andrei Andreicuț (din 2011). Mai ales, în ultimele două capitole, autorul detaliază nu numai istoria clădirilor componente ale ansamblului mitropolitan clujean și transformările peisagistice ale curții și grădinii eparhiei, ci insistă în mod deosebit asupra istoriei diferitelor instituții școlare-bisericești și departamente ale administrației eparhiale, care și-au desfășurat și își derulează activitatea în aceste clădiri: Seminarul Teologic și Facultatea de Teologie, tipografia, editura, librăria și radioul Renașterea, muzeul și biblioteca mitropoliei, atelierul de croitorie, depozitul de carte și obiecte bisericești, paraclisul seminarului, reședințele episcopilor vicari ș.a.m.d. Trebuie subliniat că excursul autorului este presărat cu citate mai scurte sau mai lungi din sursele vremii și ilustrat cu diferite planșe, planuri arhitecturale și de amenajare și o serie întreagă de fotografii ale ansamblului mitropolitan în diversele sale etape istorice și arhitecturale, oferindu-i cititorului șansa de a pătrunde mai adânc, de a înțelege mai bine atât istoria fascinantă a unei clădiri-cómoară din inima Clujului, cât și povestea oamenilor care au însuflețit-o vreme de aproape o sută de ani. Deosebit de interesantă este povestea descoperirii icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Nicula în anul 1964, după ce fusese ascunsă în toamna anului 1948, „sechestrarea” și aducerea acesteia de către organele securității statului la Cluj în reședința eparhială, unde s-a aflat până la căderea regimului comunist, tocmai pentru a preveni pelerinajele la Mănăstirea Nicula, această expresie a evlaviei și devoțiunii creștine fiind nu numai descurajate, ci și prohibite de regimul ateu. Documentele inedite descoperite în arhiva eparhială și publicate în corpul textului sunt extrem de valoroase și aruncă o lumină nouă asupra relațiilor bisericii cu statul în epoca comunistă, relevând modul strict, limitat și încorsetat al desfășurării vieții religioase și câmpul de acțiune destul de redus al ierarhiei în epoca respectivă. La fel de interesante și de valoroase sunt paginile de istorie ale muzeului eparhial, care adăpostește un tezaur foarte mare și valoros de icoane, obiecte și carte veche bisericească, autorul oprindu-se asupra muzeului în fiecare capitol și arătând astfel interesul și atenția de care s-a bucurat patrimoniul cultural-bisericesc în activitatea fiecărui ierarh, de la Nicolae Ivan la Andrei Andreicuț.

Ultima parte a volumului cuprinde o serie de anexe documentare (p. 455-544), precum regulamentul intern actual al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului și diverse documente

oficiale referitoare la istoria Reședinței Mitropolitane, reproduse în facsimil după original, și șase anexe fotografice ale fațadei Palatului Mitropolitan din secolele XIX, XX și XXI. Lucrarea se încheie cu o listă bibliografică extinsă (p. 551-586), organizată pe surse primare, dicționare, lucrări referențiale, studii și articole de specialitate și webografie. Lucrarea laborioasă a istoricului bisericesc Vasile Rojneac reprezintă în primul rând rodul pasiunii unui cercetător onest și total dedicat profesiei sale, oferindu-le clujenilor în particular și tuturor cititorilor români o lectură istorică fundamentală nu numai despre o clădire-bijuterie din inima capitalei Transilvaniei, ci despre patrimoniul edilitar, cultural și spiritual neprețuit al orașului Cluj-Napoca.

Mircea-Gheorghe Abrudan

Thomas PIKETTY, *A brief history of equality*, Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2022, 288 p.

Cartea de față prezintă conceptul de egalitate ca un ideal social-politic care trebuie să urmeze în mod firesc evoluției umanității. Pentru argumentarea acestui demers, Piketty, filtrează ideile despre egalitate ale anumitor economiști, cum ar fi Marx sau Weber, în scopul de a introduce subiectul într-un demers istoric. Astfel, logica construită urmărește premisa clasică conform căreia concentrarea bogăției este dăunătoare dezvoltării și reprezintă o sursă de uzură a democrației prin reducerea mobilității sociale și posibilității de accesare a instituțiilor.

Modul în care autorul tratează subiectul face ca lucrarea să fie încadrată într-un studiu de istorie socială în care clasele sociale se dezvoltă în raport cu evoluția economică. În acest studiu abordarea surselor, începând din epoca iluministă maschează propunerea de către autor a unui program de reforme social-democratice, care ar trebui să contracareze actualele tendințe. Perspectivile teoretice regăsite în conceptul de egalitate fac ca lucrarea să expună extrem de optimist posibilitatea de schimbare. Dacă ținem cont de subiectul cărții, aducerea în prim plan a cadrului mai sus amintit nu trebuie să surprindă. Din contră, din punct de vedere al evoluției sociale, inegalitatea, a reprezentat întotdeauna sursa aspirațiilor spre extinderea libertății, a drepturilor fundamentale și a egalității. Totuși, nota interesantă pe care autorul o introduce, face referire la dezvoltarea în paralel cu evoluția egalității a discrepanțelor sociale care apar în perioadele cuprinse între crize. Pentru Piketty, alegerea acestei comparații reprezintă motivarea continuă care susține tendința umanității de a atinge egalitatea prin progres.

Viziunea expusă în carte este cea a luptei de clasă adusă într-o formulă distinctă de cea a internaționalei. În schimb, lucrarea deține anumite note neo-marxiste care pot fi întâlnite cel mai des în argumentele oferite pentru diminuarea inegalităților dintre clasele sociale și societăți. Prin aceste argumente, Piketty adresează un discurs de speranță pentru posibilitatea ca transformările politice să atingă progresul social atâta timp cât ideea de egalitate urmărește evoluția umanității. Cu toate acestea, deși cartea este despre relația dintre egalitate și dezvoltarea discrepanțelor, lucrarea nu prezintă o imagine clară despre ce ar trebui să însemne egalitatea într-un context global.

Este adevărat că Piketty abordează cadrul conceptual dintr-un punct de vedere progresist, dar acesta evidențiază doar filosofia care stă la baza dezvoltării istorice a conceptului. Din această cauză, într-o lume globală, în care baza progresului este extrem de diversificată, demersul lui Piketty apare mai mult ca un simplu apel romantic și prea puțin ca o abordare tehnică de politici publice. Acest neajuns prezintă discrepanțele dintre clasele sociale ca o provocare continuă pentru politicile publice, dar fără posibilitatea unei soluționări definitive. În același timp însă, contracararea problemelor de inegalități nu mai poate fi efectuată doar prin reforme social-democratice care să impună echitatea. Ca profesor de economie, autorul, ar trebui să știe că lumea globală este suficient de complexă încât să reacționeze impredictibil la implementarea unor astfel de reforme. Controlul și gestionarea discrepanțelor sunt două acțiuni care trebuie diferențiate foarte bine când se vorbește despre egalitate.

A controla tendințele actuale, așa cum consideră autorul că ar fi necesar, nu înseamnă a genera automat egalitate între clasele sociale.

Al doilea punct legat de așteptările pe care Piketty le preconizează că ar exista odată cu producerea egalității este micșorarea discrepanțelor. În acest sens, Piketty confundă în mod voit diferența dintre discrepanțe și inegalitate pentru a putea argumenta necesitatea de reglementare a tendințelor actuale, respectiv se caută minimalizarea implicației liberului arbitru care guvernează lumea contemporană. Prin definiție, progresul umanității este un proces istoric violent, care, indiferent de perioada la care facem referire a cunoscut conflicte sociale în cadrul modelelor de ierarhizare. Cu toate acestea, fiecare perioadă istorică în care lumea a cunoscut un model de organizare a avut propriile caracteristici care s-au făcut mai mult sau mai puțin simțite în dezvoltarea conceptului de egalitate. Din această cauză, a considera că reglementarea tendințelor ar conduce la scăderea inegalităților prezintă o problemă de manipulare a caracteristicilor sistemice. Acesta este însă un ideal, care în condiții de complexitate nu doar că este imposibil de implementat, dar prezintă și anumite îndoieli.

Cartea reprezintă o lectură ușoară care nu se supune unei rigurozități academice. În schimb, lucrarea lui Piketty aduce în discuție un cadru clasic pentru studiile sociale, și anume, relația dintre egalitate și discrepanțe ca și condiție pentru progres. Cartea este în fapt o narațiune istorică despre necesitatea socială de găsire a echilibrului prin egalitate. Ceea ce face ca lucrarea să merite a fi citită este o chestiune care ține mai mult de preferințele cititorului pentru subiect și mai puțin de importanța argumentului oferit.

Tudor Salașiu

Paul B. STEPHAN, *The World Crisis and International Law. The Knowledge Economy and the Battle for the Future*, New York, Cambridge University Press, 2023, 288 p.

Subiectul cărții urmărește dezvoltarea crizelor actuale din perspectiva cunoștințelor economice care pot genera prin conținutul lor consecințe imprevizibile. Pentru a oferi un sens logic relației dintre crize și cunoștințe, Stephan caută să explice ce a însemnat internaționalizarea neo-liberalismului pentru factorii politici, economici și sociali. Respectiv cum anume odată cu instaurarea neo-liberalismului, factorii asociați dinamicilor internaționale au cunoscut o îndepărtare de dreptul internațional și de la cadrul instituțional care asigura stabilitatea. Pe baza acestei viziuni pesimiste ideea lucrării este fixată în jurul impactului pe care îl au cunoștințele economice asupra unei lumi globale. Astfel, autorul consideră că modul în care cunoștințele economice au ajuns să fie implicate în diferite subiecte de interes au condus la formularea unei cascade de crize care pot fi doar parțial explicate.

Raționamentul construit pentru susținerea premisei este conturat în jurul ideii că dreptul internațional a ajuns să fie erodat. Autorul utilizează acest raționament ca pe un element de conectivitate între sursa crizelor și schimbările generate de cunoștințele economice prin modul în care globalizarea este interpretată. Astfel, într-un cadru slab reglementat, utilizarea vastă a cunoștințelor economice în loc să producă mai multă valoare nu face altceva decât să alimenteze incertitudinea și să susțină dezvoltarea crizelor. În opinia lui Stephan, propagarea necontrolată a cunoștințelor economice și deschiderea lumii după canoanele neo-liberalismului au făcut ca posibilitatea unei „minuni” pentru sistemul internațional să devină o amenințare directă la adresa prosperității, a cooperării și a regulilor internaționale. Prin această viziune, autorul caută să confirme existența legăturii dintre crizele care au apărut în timp și incapacitatea dreptului internațional de a reglementa corect mediul internațional.

Sublinierea acestei implicații urmărește aspectul tehnic, și anume, că prosperitatea bazată pe meritocrație, libertate economică, granițe deschise și distribuția internetului și-a atins limitele în mediul reglementat de dreptul internațional. Prin urmare, realitatea impune o reflecție profundă asupra normelor după care trebuie regândită viața internațională. Astfel, Paul Stephan susține

importanța regândirii dreptului internațional printr-un proiect global care să permită controlarea actorilor internaționali. Cu toate acestea, întrebarea despre ce rol au cunoștințele în dezvoltarea problematicii, persistă într-un mod care depășește cadrul juridic și cel moral. Clarificarea adusă de Stephan este legată de importanța aplicațiilor și de generarea de cunoștințe care au ajuns să fie elemente dominante în activitatea economică. În detrimentul performanțelor obținute, acest mod de a aborda raporturile economice a avut ca efect mărirea discrepanțelor și a inegalităților. Toate aceste aspecte reprezintă surse pentru conflictele politice, creșterea nesiguranței și discreditarea anumitor tendințe. Astfel, încrederea în viitor și în cooperare pe baza conturării predictibilității prin dreptul internațional este puternic afectată. În ciuda experienței profesionale a autorului, cartea transformă subiectul crizelor în medii impredictibile într-un subiect fatidic. Drept urmare, autorul încearcă să expună o imagine idealistă despre cum ar trebui să arate mediul internațional și despre cum moralitatea ar trebui să domine pragmatismul.

Autorul dă impresia că confundă în mod voit competitivitatea cu impredictibilitatea. Competitivitatea este dată de accesul tot mai ridicat al actorilor la oportunități, informații și resurse. Pe de altă parte, impredictibilitatea rezultă din complexitatea mediului internațional. Între cele două există o relație de dependență comună, de anulare a liniarității, însă caracterul unei astfel de lumii nu conturează sursa unor crize. Dacă raportăm istoria contemporană la ceea ce reprezintă cunoștințele economice, atunci putem observa prezența crizelor care s-au manifestat în moduri extreme și înaintea globalizării. În schimb, alterarea dreptului internațional este o problemă care vizează normele și valorile care guvernează lumea și cărora nu li se poate contura un cadru legislativ. Este greu de crezut că viziunea idealistă asupra controlului poate fi implementată, cel puțin nu într-o lume atât de dinamică ca cea din prezent.

În linii generale, cartea este un apel spre moralitate într-o lume impredictibilă, în care controlul și încrederea în dreptul internațional au fost diminuate de mirajul oportunităților. Din acest punct de vedere, Stephan nu oferă o soluție concretă, dar construiește un argument pentru valorile instituționale și cele legislative care ar trebui să guverneze lumea globală. Neajunsul acestui demers însă se regăsește în incapacitatea autorului de a depăși înțelegerea tradițională a lumii. Într-un fel, cartea îți dă senzația că ar trebui să privim mai mult spre trecut decât spre viitor. Din acest punct de vedere, cartea menține un semn de întrebare asupra modelului prezentat de autor, respectiv de reîntoarcere la cutumele de dinaintea neo-liberalismului care să ofere o soluție în fața incertitudinii. În ciuda acestui dezavantaj, lucrarea prezintă interes atât prin subiect, analiza crizelor internaționale, cât și prin modul în care autorul expune tematica.

Tudor Salanțiu